

UDK 81'366
81'366'367.622
811.163.42-26(091)
Pregledni rad

Primljen 4. lipnja 2011., prihvaćen za tisak 13. lipnja 2011.

Anita Čavlović

IMENICE A-VRSTE U VEBERA I SUVREMENIM GRAMATIKAMA

Uvod

Razdoblje od ilirizma pa do kraja 19. stoljeća poznato je u domaćoj jezičnoj povijesti po djelovanju filoloških škola. U prvome će dijelu ovoga rada tako biti riječi o zagrebačkoj filološkoj školi te o hrvatskim vukovcima. Najznamenitiji su jezikoslovci zagrebačke filološke škole Vjekoslav Babukić, Antun Mažuranić te Adolfo Veber Tkalčević. Oni su se, između ostaloga, zalagali za podjelu imenica prema nastavku u genitivu jednine, morfološki pravopis, završno *h* u genitivu množine te nesinkretizirane nastavke u dativu, lokativu i instrumentalu množine. S jezikoslovnoga stajališta, suprotstavljeni su im hrvatski vukovci koji su nazvani po svome jezikoslovnome uzoru. U hrvatskim su vukovskim gramatikama najčešća bila dvostruka rješenja kako bi se sačuvala posebnost hrvatskoga jezika. Vukovci su svojim djelovanjem stvarali normu koja se uvelike razlikuje od one zagrebačke, o čemu će biti više riječi u nastavku ovoga rada.

Posebno će biti više riječi o Adolfu Veberu Tkalčeviću, njegovom radu i *Slovnici hrvatskoj za srednja učilišta*. Obradene su tako imenice a-vrste onako kako piše u Vebera, a zatim će se navesti onako kako je to u suvremenim gramatikama. Za usporedbu sa suvremenim gramatikama odabran je *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, poznatiji pod nazivom *Akademijina* ili *Velika gramatika*. Dakle, cilj je ovoga rada usporediti normu hrvatskoga književnoga jezika koja se ustalila 70-ih godina 19. stoljeća sa suvremenom normom, posebno se oslanjajući na primjer imenica a-vrste.

Hrvatske gramatike u razdoblju od ilirizma do kraja 19. stoljeća

U razdoblju od ilirizma do kraja 19. stoljeća nastaju slovnice zagrebačke filološke škole i hrvatske vukovske gramatike. Slovnice i gramatike

navedenih dviju skupina razlikuju se prema književnojezičnoj normi koju propisuju. Naziv *slovnica* upotrebljavaju jezikoslovci koji slijede zagrebačku školu, a oni koji slijede vukovsku upotrebljavaju naziv *gramatika*. Filološke su škole nazvane po gradovima u kojima su djelovali njihovi predstavnici pa je tako Fran Kurelac predvodnik riječke škole, Ante Kuzmanić zadarske, a Adolfo Veber Tkalčević zagrebačke. Za razliku od njih, četvrta škola, škola hrvatskih vukovaca, dobila je naziv prema Vuku Stefanoviću Karadžiću koji je bio njihov jezikoslovni uzor.

Zagrebačka filološka škola

Iirizam je prije svega bio politički pokret koji je, osim političkoga, imao i književnonormativni program iz kojega je razvijena zagrebačka filološka škola (Ham, 2006: 67). Njezine su se ideje raširile i izvan zagrebačkog područja pa se tako slovnice nadahnute zagrebačkom normom tiskaju po cijeloj Hrvatskoj sve do kraja 19. stoljeća. Temelj na kojem je zasnovana zagrebačka škola živa je štokavska gramatičarska djelatnost njezinih prethodnika. Zagrebačkom školom započinje svehrvatski napor kako bi se postigao ujednačen književni jezik.

Jezikoslovci su zagrebačke filološke škole preuzeli starije oblike iz naslijeđene štokavštine (nenovoštokavština) te su postupno primali novoštokavske oblike.

Sanda Ham u svojoj knjizi *Povijest hrvatskih gramatika* (Ham, 2006: 68) navodi kako je u svakoj nadolazećoj slovnici uveden neki novoštokavski oblik, postupno se osuvremenjivao književni jezik, ali je on ipak ostajao isti, prepoznatljiv te se za njega može reći da se razvijao po principu elastične stabilnosti; primao je neka nova obilježja, ali je ipak ostajao u okvirima prvotnih načela. Prvo je normativno obilježje koje pronalazimo u svih zagrebačkih slovničara podjela imenica prema nastavku u genitivu jednine te redosljed padeža – lokativ je šesti padež, a instrumental sedmi. Pripadnici zagrebačke filološke škole upotrebljavaju posebno nazivlje u svojim gramatikama. Tako za imenicu upotrebljavaju naziv *samostavnik*, za gramatiku *slovnica*, za pridjev *pridavnik*, za broj *brojnik* itd. Prema načelu Vjekoslava Babukića: „*Piši za oči, govori za uši*“, pravopis je morfonološki. U prvim se slovnicama *jat* bilježio kao *ě*, samoglasno *r* kao *èr*, a u kasnijim kao *ie*, *je* i *r*. Zagrebački slovničari upotrebljavaju četveronaglasni sustav, osim Babukića koji upotrebljava tronaglasni. U sklonidbi imenica bilježe završno *h* u genitivu množine (*žen-ah*), nesinkretizirane nastavke u dativu, lokativu i instrumentalu množine, na primjer: D mn. *žen-am*, L mn. *žen-ah*, I mn. *žen-ami*.¹ U zamjeničko-pridjevnoj sklonidbi pravilan je raspored navezaka: G jd. *žut-oga*, D jd. *žut-omu*, L jd. *žut-om*, I jd. *žut-im*. Zagrebački jezikoslovci

¹ Primjeri su preuzimani iz Ham, 2006: 70

preporučuju sklonidbu brojeva *dva, oba, tri i četiri*. U njihovim gramatikama glagolski pridjevi prošli i sadašnji postoje kao posebna sklonjiva vrsta participa, a postoji i futur egzaktni (*bit ću kopao*). Prijedlozi *prema* i *protiv* idu uz dativ, a *mimo* uz genitiv. Zagrebački slovnici znanoglasnu duljinu bilježe znakom $\bar{}$ jer znakom $\hat{}$ bilježe dugouzlazni naglasak.

Najistaknutiji su zagrebački slovnici Vjekoslav Babukić, Antun Mažuranić i Adolfo Veber Tkalčević. „Oni su stvaratelji norme, graditelji hrvatskoga književnoga jezika u razdoblju od ilirizma do kraja 19. stoljeća“ (Ham, 2006: 96). Osim njih trojice, djelovali su i autori „čije slovnice nisu bile presudne, ali su usmjeravale normizaciju hrvatskoga književnoga jezika prema normi zagrebačke filološke škole“ (Ham, 2006: 96). Ti su autori: Rudolf Fröhlich Veselić, Ilija Rukavina Ljubački, Lavoslav Fürholzer, Andrija Stazić, Jerolim Šutina, Fran Volarić, Ivan Danilo, Vinko Pacel, Paul Pierre, Josip Vitanović, Dragutin Parčić, József Margitai.

Usporedba zagrebačke filološke škole i hrvatskih vukovaca

Sanda Ham u svojoj knjizi *Povijest hrvatskih gramatika* navodi: „Hrvatskom vukovskom gramatikom naziva se ona hrvatska gramatika u kojoj se prepoznaju književnojezična obilježja koja normiraju Vuk Stefanović Karadžić i Đuro Daničić“ (Ham, 2006: 125). Njihovi se sljedbenici nazivaju hrvatski vukovci, a zalagali su se za stvaranje zajedničkog jezika Hrvata i Srba, te su njihove gramatike jezikoslovne pronositeljice jugoslavenske ideje.

Vukovci polaze od zamisli da su Hrvati i Srbi jedan narod i kao takav trebaju imati zajednički jezik. Taj se zajednički jezik gradi prema *Srpskom rječniku* V. S. Karadžića, *Maloj srpskoj gramatici* i *Oblicima srpskoga jezika* Đ. Daničića (Ham, 2006: 125).

Slovnici zagrebačke filološke škole smatraju da je književni jezik iznad mjesnih govora i dijalekata; oni stvaraju normu po načelu: „*Piši kao što dobri pisci pišu*“ i to je ono temeljno što ih razlikuje od hrvatskih vukovaca koji se, pri oblikovanju književnog jezika, oslanjaju na konkretan živi govor. Dijalekatna je osnovica hrvatskih vukovskih gramatika u novoštokavskim ijekavskim govorima (Ham, 2006: 125), a ona se u 19. st. različito nazivala. Hrvatski su se vukovci zalagali za čistu štokavštinu oslobođenu kajkavizama i čakavizama, dok je norma zagrebačke filološke škole trodijalekatna. Za slovnice zagrebačke filološke škole smatralo se da su „pronositeljice hrvatstva“ (Ham, 2006: 69).

Vuk Stefanović Karadžić rekao je 1861. godine da se Srbima mogu zvati svi štokavci, a od Hrvata se razlikuju jer ne govore *ča* ni *kaj*, nego *što* ili *šta* te po tome što na kraju sloga pišu *o*, a ne *l*. Prema posveti Đure Daničića: „*Srbima zapadne crkve Srbini istočne crkve*“ napisanoj u trećem iz-

danju *Oblika srpskoga jezika*, Sanda Ham navodi da se u Vukovom krugu tada smatralo da su svi štokavci Srbi, a razlikuju se samo vjerski, pa su prema tome Hrvati katolički Srbi (Ham, 2006: 126).

U hrvatskim vukovskim gramatikama nalazimo ipak i poneka obilježja zagrebačke filološke škole; najčešće su to gramatike miješanih jezičnih obilježja, a jedina je čista vukovska ona Tome Maretića. U njima su česte i dvostrukosti, kako bi se sačuvala posebnost i tradicija hrvatskoga jezika. Svi hrvatski gramatičari prije Maretića, koji propisuje sinkretizirane nastavke, tako dopuštaju i nesinkretizirane.

Hrvatski vukovci, za razliku od zagrebačkih slovničara, dijele imenice prema imeničkom rodu, a prema načelu V. S. Karadžića: „*Piši kao što govoriš*“, pravopis je fonološki. Dugi odraz *jata* bilježe kao *ije*, a kratki kao *je*. U sklonidbi imenica u genitivu množine ne bilježe *h*, nastavci su *-a* i *-i*, na primjer: *žena-a*, *stvar-i* (Ham, 2006: 127). U dativu, lokativu i instrumentalu množine bilježe novoštokavske, novije, sinkretizirane nastavke *-ama* i *-ima*. Gramatike hrvatskih vukovaca imaju nepravilan raspored navezaka u zamjeničko-pridjevnoj sklonidbi: G jd. *žut-oga* i *žut-og*, D jd. *žut-omu*, *žut-om* i *žut-ome*, L jd. *žut-om* i *žut-ome*, I jd. *žut-im*. Ne postoji dvojina kao ni glagolski pridjevi sadašnji i prošli. Dugi je odraz *jata* trofonemski dvosložnoga izgovora, bilježe četveronaglasni sustav te ne preporučuju sklonidbu brojeva *dva*, *oba*, *tri* i *četiri*. Prijedlog *prema* slaže se s lokativom, *protiv* s genitivom, a *mimo* s akuzativom.

Iz svega gore navednoga, može se zaključiti da su hrvatski vukovci razvoj hrvatskoga književnoga jezika usmjeravali u sasvim različitom smjeru od zagrebačke filološke škole. Što su jedni smatrali pravilnim, drugi su se borili protiv toga.

Veber i njegova *Slovnica*

„Jedan od najsvestranijih znanstvenih, kulturnih i uopće javnih djelatnika u 19. stoljeću u Hrvatskoj“ (Pranjčević, 1993: 7). opis je koji se svakako može pridružiti Veberu. Njegov se jezikoslovni rad nastavlja na djelovanje Vjekoslava Babukića i Antuna Mažuranića koji su normizaciju hrvatskoga književnoga jezika usmjeravali po načelima zagrebačke filološke škole, a kasnije postaje i njezinim predvodnikom. Veber je autor prve sintakse književnoga jezika u zasebnoj knjižici u Hrvata pod nazivom *Skladnja ilirskoga jezika za srednja učilišta* izdanoj 1859. godine u Beču. Napisao je i nekoliko školskih čitanki te dvije manje školničke slovnice – jedna je latinska, a druga hrvatska. *Slovnica hrvatska za srednja učilišta* tiskana je u tri izdanja, 1871., 1873. i 1876. godine. Treće se izdanje od prva dva razlikuje samo slovopisno – umjesto rogatoga *e* (*ě*) piše u dugom slogu *ie*, a u krat-

kom je (*děte, děteta* → *diete, djeteta*) (Ham, 2006: 94); umjesto *ěr* piše *r* te je tako *Slovnica hěrvatska* promijenila naziv u *Slovnica hrvatska*.

Sanda Ham (2006.) navodi da *Slovnica hrvatska* predstavlja normu hrvatskoga književnoga jezika koja se učvrstila sedamdesetih godina 19. stoljeća. Sastoji se od dva dijela: *Dio prvi. Rječoslovje* i *Dio drugi. Skladnja*.

Veber osim što slijedi normu za koju su se zalagali i Vjekoslav Babukić i Antun Mažuranić, u svojim ju izdanjima osuvremenuje. U glasnike (otvornike) tako ubraja *a, e, i, o, u, ě* i *è*. Nastoji održati zagrebačku normu i u napuštanju završnoga *h* u genitivu množine u imenica. No ipak se u nekim normativnim rješenjima razlikuje od svojih prethodnika. Ne propisuje sklonidbu glavnih brojeva od pet pa nadalje; u sklonidbi određenih pridjeva nema nastavke *-ieh* i *-iem*; u stupnjevanju pridjeva ne dopušta dvostrukosti; zadržava *futurum 2. exactum* (*bit ću kupovao*), ali ne i Mažuranićev *futur za neizvěstnost*.

Prema Sandi Ham (2006: 96), Veberova slovnica u trećem izdanju predočuje „zrelu normu zagrebačke filološke škole, onaj jezični sustav koji se prepoznaje u djelima hrvatskih realista, klasika hrvatske književnosti“. Veberova je norma ujedno i norma tadašnjeg hrvatskoga književnoga jezika – sveobuhvatna je i sveprihvaćena.

Svaki je od dijelova Veberove *Slovnice* podijeljen u nekoliko poglavlja. U prvom se dijelu nalazi poglavlje o morfologiji promjenjivih i nepromjenjivih riječi, koju Veber naziva *likoslovje*. Prema njemu, *likoslovje* je „nauk o liku riečih“ (Veber, 1876: 25). Za korijen riječi navodi da je to prvi zametak riječi od kojega može nastati osnova. Osnova je ono stanje riječi u kojem ona ne može stajati ni u kakvom odnosu s drugom riječi, na primjer: *duš*. Ako se osnovi doda nastavak, riječ može stajati u odnosu s drugim riječima, na primjer: *duša čovječja* (Veber, 1876: 25). U nastavku napominje da ponekad korijen i osnova mogu biti jednaki. Tako je na primjer *pi* u glagolu *piti* i korijen i osnova.

Riječi se po vrsti dijele na promjenjive i nepromjenjive. Promjenjive se dijele na *imena* i *glagolje*. Ime se zatim dijeli na *samostavnik*, *pridavnik*, *brojnik* i *zaim*. Brojevi i zamjenice mogu se upotrebljavati kao imenice ili kao pridjevi. Nepromjenjive se riječi zovu čestice.

Imenice u Vebera i u suvremenoj *Velikoj gramatici*

Adolfo Veber Tkalčević za imenicu navodi da ona označuje osobu, stvar ili pojavu, tj. „*takova nješto što se bez osobe ili stvari pomisliti može*“ (Veber, 1876: 25). U njegovoj se slovnici imenice dijele na vlastite, opće i skupne. Vlastitim se imenicama označuju samo pojedine osobe ili stvari, na primjer: *Drava, Franjo*. Općim se imenicama označuju osobe ili stvari po vrsti, na primjer: *vojn*, a skupnim se imenicama označuje više osoba ili

stvari u jednini kao cjelina, na primjer: *puk, vojska*. U *Velikoj gramatici* dana je slična definicija imenice koja glasi: „Imenice su riječi kojima imenujemo predmete mišljenja, to jest sve ono o čemu mislimo kao o posebnim pojavama.“ Za razliku od Vebera koji imenice dijeli samo na opće, vlastite i skupne, *Velika gramatika* dijeli imenice prema nekoliko kriterija, pa tako postoje vlastita imena, opće imenice, stvarne i mislene imenice itd.

U *Velikoj se gramatici* navodi i da je rod gramatička pojava te da se on određuje po obliku pridjevske riječi s kojom se imenica slaže, ali ovisi i o značenju i obliku. Imenice mogu biti: muškoga, ženskoga i srednjega roda. Veber napominje da živa bića mogu biti samo muškoga i ženskoga roda, ali postoje i takva živa bića čiji spol ne možemo raspoznati, te se za njih upotrebljava srednji rod. Sva su se tri roda prenijela i na neživa bića, te tako i stvari mogu biti muškoga, ženskoga i srednjega roda. Kojega je roda imenica, može se zaključiti ili po značenju ili po njezinu završetku. Živim bićima rod se prepoznaje po značenju, a neživim po nastavku kojim riječ završava. Veber navodi da su muškoga roda imenice koje znače muškarca, na primjer: *Franjo, vojnik*. U nastavku upozorava da su ženskoga roda imenice *kukavica, pijanica, skitalica, straža* te da imenice *sluga, starješina, vođa* i *vojvoda* mogu biti i muškoga i ženskoga roda. *Velika gramatika* proširuje popis imenica koje su muškoga roda pa tako navodi da su imenice preuzete iz drugih jezika koje završavaju na suglasnik također muškoga roda, na primjer: *rezon, organ, stadion* i dr. U imenice muškoga roda svrstavaju se i one preuzete iz drugih jezika koje završavaju na samoglasnike *-e, -i, -u* i *-o* (*bife, hobi, gnu*), ali i imena neslavenskih gradova ili država (*Maroko, Meksiko*).

Ženskoga su roda imenice koje znače žensku osobu, na primjer: *žena, mati*. *Velika gramatika* upozorava da imenice tvorene sufiksima *-ak* (curetak) i *-če* (*djevojčice*) nisu ženskoga roda, iako znače ženska bića. Veber u svojoj slovnici napominje da nazivi nekih životinja čiji se rod ne može raspoznati, dolaze i u ženskom i u muškom rodu pa se zovu opći rod (*slavuj, sova*). Ali ako se želi razlikovati rod, dodaju im se riječi *mužjak* i *ženka* ili *samac* i *samica*. U *Velikoj se gramatici* navodi da su ženskoga roda imenice preuzete iz drugoga jezika koje završavaju na samoglasnik *-a*, na primjer: *delta, drama* itd. Imenicama ženskoga roda pripadaju i neke imenice koje u N jd. imaju nulti nastavak, a u G jd. nastavak *-i* kao što su na primjer: *bolest, kokoš, laž, mladost* itd. Imena žena koja završavaju na suglasnik, a preuzeta su iz drugih jezika, također su ženskoga roda (*Ingrid, Karmen*).

Prema Veberu, ali i *Velikoj gramatici*, imenice srednjega roda znače mladunče živih bića. Veber zatim napominje da su imenice kao *braća, djeca, čeljad* itd. ženskoga roda. U *Velikoj se gramatici* još navodi da imenicama srednjega roda pripadaju i imenice koje označavaju neke predmete ili apstraktne pojmove (*nebo, pjevanje*) te imenice koje označavaju odraslo biće obilježeno nekom svojom osobinom (*trčkaralo*).

Određujemo li rod prema završetku, muškoga su roda imenice koje završavaju na suglasnik ili *-o* (umjesto *-l*) kao što su: *hrast, kotao* itd. Imenice koje završavaju na *-a* (*voda, ruka*) te na suglasnik ili *-o* (umjesto *-l*) kao na primjer *misao*, ženskoga su roda. Kao što se može vidjeti iz prethodno navedenoga, neke riječi koje završavaju na suglasnik mogu biti i muškoga i ženskoga roda. Srednjega su roda imenice koje završavaju na *-e* i *-o* koje nije postalo od *-l*, na primjer: *polje, vino*. U nastavku Veber napominje da imenice *pluralia tantum* mogu biti muškoga, ženskoga i srednjega roda. Ako završavaju na *-i* (*duhovi*), osim *prsi, osti* i *grudi*, muškoga su roda. Ženskoga su roda imenice koje završavaju na *-e* kao na primjer: *škare, vile* i dr., dok su srednjega roda imenice koje završavaju na *-a* (*prsa, vrata*).

Prema Veberu, deklinacija je „mijenjanje imenica po broju i padežu“ (Veber, 1876: 27).

On u svojoj slovnici navodi da postoje tri broja: *singular, dual* i *plural*. Singular se upotrebljava kada se govori o jednoj osobi ili stvari ili o skupu, na primjer: *kralj, čeljad*. Kada se govori o dvije stvari ili osobe, upotrebljava se dual, na primjer: *dva kralja*. A ako se govori o više osoba ili stvari, tada se upotrebljava plural, na primjer: *kralji* i dr. *Velika gramatika* također razlikuje navedena tri broja: jedninu, množinu i dvojninu koja se još naziva *paukal* ili *malina* jer označuje množinu u malom broju. Neke imenice nemaju oblike za množinu pa se umjesto njih upotrebljavaju zbirne imenice, na primjer: *brat-braća, dijete-djeca* itd.

Veber navodi da u svakom broju ima sedam padeža: *nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, prepozicional* i *instrumental*. Oni označavaju različite odnose „u kojima jedna misao stoji prema drugoj“ (Veber, 1876: 27). Padeži mogu biti samostalni i ovisni. Samostalni su padeži *nominativ* i *vokativ*, a ostali se zovu ovisni ili kosi jer ih zahtijevaju druge riječi kao što su glagoli, čestice itd. Jedina je razlika tu između Veberove slovnice i *Velike gramatike* što se u *Velikoj gramatici* šesti padež naziva *lokativ*.

Imenice se dekliniraju na tri načina pa prema tome postoje tri imeničke deklinacije. Kojoj će deklinaciji pojedina imenica pripadati, određujemo po završetku u genitivu jednine. I Veber i *Velika gramatika* imenice dijele na navedeni način. Prvoj deklinaciji pripadaju imenice koje u genitivu jednine završavaju na *-a*, drugoj one koje završavaju na *-e*, a trećoj na *-i*.

Imenice a-vrste

U Veberovoj se slovnici navodi da prvoj deklinaciji pripadaju sve imenice muškoga i srednjega roda koje ne završavaju na *-a*. Takve se imenice nazivaju imenice a-vrste. Neka se vlastita imena koja završavaju na *-o* također sklanjaju po prvoj deklinaciji, na primjer: *Marko, Marka* itd.

Primjer sklonidbe:	jd.: N	<i>jelen</i>	mn.:	<i>jelen-i</i>
	G	<i>jelen-a</i>		<i>jelen-ah</i>
	D	<i>jelen-u</i>		<i>jelen-om</i>
	A	<i>jelen-a</i>		<i>jelen-e</i>
	V	<i>jelen-e</i>		<i>jelen-i</i>
	P	<i>jelen-u</i>		<i>jelen-ih</i>
	I	<i>jelen-om</i>		<i>jelen-i</i>

Velika gramatika posebno obrađuje imenice a-vrste muškoga roda, a posebno imenice a-vrste srednjega roda, za razliku od Vebera koji ih obrađuje zajedno.

Veber navodi da se imenice a-vrste muškoga i srednjega roda dekliniraju sasvim jednako u dvojini. U jednini i množini također se dekliniraju jednako, osim što imaju drugačiji nominativ, akuzativ i vokativ. Imenice a-vrste srednjega roda imaju u svakome broju jednak nominativ, akuzativ i vokativ. Instrumental jednine i dativ množine jednaki su kod imenica a-vrste muškoga i srednjega roda. Imenice svih triju deklinacija imaju jednak dativ i prepozicional jednine te dativ i instrumental dvojine, svaki po svojoj deklinaciji.

Nemaju sve imenice sve padeže dvojine. Dativ i instrumental imaju imenice svih triju deklinacija, nominativ, akuzativ i vokativ imaju samo imenice I. deklinacije i neke imenice II. deklinacije, a genitiv i prepozicional imaju samo neke imenice; ostale riječi preuzimaju ostale padeže od plurala. U nastavku Veber napominje da se dvojina sve više gubi te da se u govoru miješa s množinom, na primjer: *po gradovih* i *po gradovima*.

Opaske o pojedinim padežima

Nominativ jednine

Velika gramatika navodi da većina imenica a-vrste muškoga roda u N jd. nema nastavka te završava na suglasnik. Osim njih, a-vrsti pripadaju i imenice koje u N jd. završavaju na samoglasnike *-o*, *-e*, *-i* i *-u*.

Glasovne su promjene koje se provode u N jd. zamjena *l* sa *o* (*andĕo*) te nepostojano *a* koje se gubi u ostalim padežima, osim u G množine. To se nepostojano *a* umće zbog toga što na kraju hrvatskih riječi nekada nisu stajala dva ili više suglasnika, osim skupova *st*, *zd*, *št* i *žd* (Pavešić, Težak, Babić, 1991: 491) U starije je vrijeme za riječi preuzete iz drugih jezika također vrijedilo pravilo rastavljanja suglasničkoga skupa nepostojanim *a*, ali se danas ono upotrebljava samo u pojedinim slučajevima (kod skupova *tm*, *zm* te kod skupova na *-r*). Neki se skupovi mogu, ali i ne moraju rastaviti

nepostojanim *a* (*perfekt* i *perfekat*), ali je uobičajeniji oblik bez nepostojanoga *a*.

Imenice srednjega roda koje pripadaju ovoj vrsti u N jd. završavaju na *-o* i *-e*, a mogu biti i bez nastavka. Izuzetak je imenica *doba* i njezine složenice koje u N jd. završavaju na *-a* te ju mnogi pisci upotrebljavaju kao imenicu ženskoga roda. Kada se ona upotrebljava kao imenica srednjega roda, tada za sve padeže ima isti oblik.

Velika gramatika, kao i Veber, navodi da sve imenice srednjega roda imaju isti oblik za N, A i V jednine i množine.

Genitiv jednine

U Veberovoj se slovnici nalazi pravilo da jednosložne riječi te dvosložne i trosložne koje završavaju na suglasnik, a koje u posljednjem slogu imaju kratko *-a*, izbacuju to *-a* u genitivu jednine te u svim padežima jednine i množine, osim u genitivu množine, na primjer: *otac, otca, otacah...* Osnova tih imenica završava na dva suglasnika, a ako između njih umetnemo *-a*, dobivamo oblik u nominativu jednine. Imenice kojima osnova završava na *-st, -zd, -št, -žd* ne umeću *-a* među te suglasnike (*list, grozd*). Isto pravilo navedeno je i u *Velikoj gramatici*. Nakon ispadanja nepostojanoga *a*, dva suglasnika koji se razlikuju po svojim distinktivnim obilježjima nađu se jedan do drugoga te dolazi do glasovnih promjena kao što su jednačenje po zvučnosti (*vrabac-vrapca*) te vokalizacija (*mislilac-mislioca*). Kratko *-a* u posljednjem slogu ne izbacuju neke imenice koje završavaju na *-an* (*šaran, župan*) te imenice koje pred tim kratkim *-a* imaju dva suglasnika (*mrtvac, mrtvaca*), ali i ovdje postoje iznimke kao na primjer: *držak, držka* i dr.

Prema Veberu, kod nekih imenica koje pred kratkim *-a* imaju *-l* koje, nakon što izbace to *-a*, prelazi u *-o* u svim padežima jednine i množine, osim u genitivu množine, na primjer: *vladalac, vladaoca*, ali *vladalacah*. Navedeno pravilo ne provode riječi koje ispred *-l* imaju *-o* (*kolac, kolca, kolacah*) te ove imenice: *dulac, palac, pilac, žalac* i dr.

U nastavku Veber navodi da neke imenice srednjega roda pred padežnim nastavcima dobivaju izbačena slova osnove *-n-*, *-s-*, *-t-* u genitivu jednine te u ostalim padežima. *-n-* dobivaju imenice u jednini, množini i dvojini kao što su na primjer: *breme, bremena; ime, imena; tjeme, tjemena* itd. Imenice kao što su *čudo, nebo* i *tielo* dobivaju u množini *-s-* (*čudesca*). A nazivi mladih potomaka živih bića u jednini dobivaju *-t-* (*dieta, djeteta; pile, pileta*). To pravilo provode i neke strane imenice kao na primjer: *bure, bureta; dugme, dugmeta* i dr. Imenica *drvo* (kada znači stablo) ima u jednini i množini oblik *drveta*. Za razliku od nje, imenica *jaje* ima samo u jednini oblike *jajeta* i *jaja*, dok u množini ima samo *jaja*.

Velika gramatika napominje još da imenice tuđeg podrijetla koje u N jd. završavaju na *-i* (*-y*) i *-io* u G jd. i svim ostalim padežima proširuju osnovu glasom *-j*, na primjer: *hipi, hipija, Mario, Marija* i dr.

Dativ jednine

Padež koji nije posebno obrađen u Veberovoj slovnici, ali zato *Velika gramatika* navodi da imenice a-vrste u D jd. završavaju na *-u* te da se pro- vode iste glasovne promjene kao i u G jednine, dakle nastaju obezvučene, vokalizirane i okrnjene osnove.

Akuzativ jednine

Veber i *Velika gramatika* slažu se u tome da imenice muškoga roda koje znače živo biće imaju jednak akuzativ i genitiv (*brat, brata, bratu, brata...*), a ako označavaju nešto neživo, tada imaju jednak nominativ i akuzativ (*ključ, ključa, ključu, ključ...*). Ako je imenica koja inače znači živo biće upotrijebljena u značenju nečega neživoga, tada je nominativ jednak akuzativu, na primjer: *Idem u Sv. kralj* (crkvu). Isto vrijedi i za imenicu koja inače označava nešto neživo, ali u nekoj rečenici može značiti nešto živo te su tada izjednačeni akuzativ i genitiv. Osim gore navedenoga, slažu se i u tome da ako se pod imenom nekoga čovjeka misli na njegova književna djela ili djela općenito (slike, kipovi itd.), tada je akuzativ jednak genitivu: *Jesi li pročitao Gundulića?*

Velika gramatika u nastavku navodi da imenice koje znače biljke i skupove živih bića imaju jednak akuzativ i nominativ, na primjer: *Popeo se na dud*. Ono što je neobično je to da, prema *Velikoj gramatici*, imenice *mrtvac* i *pokojnik* imaju izjednačen akuzativ i genitiv što bi značilo da oni označavaju živo biće, no tomu nije tako.

Vokativ jednine

„Vokativ je oblik koji služi za imenovanje u neposrednom obraćanju pa ga redovno imaju imenice koje znače one s kojima čovjek razgovara i kojima se obraća“ (Pavešić, Težak, Babić, 1991: 500). Imenice a-vrste mogu u vokativu jednine imati dva nastavka: *-e* i *-u*. Ako imenica završava na meki (nepčani) suglasnik, dobiva nastavak *-u*, na primjer: *kralj, kralju*. Imenice koje završavaju na tvrdi (nenepčani) suglasnik, dobivaju nastavak *-e* kao što je imenica *prst, prste*. U navedenom se pravilu slažu i Veber i *Velika gramatika*, dok se u sljedećim napomenama ponegdje razlikuju.

Prema Veberu, imenice koje završavaju na *-ar* dobivaju nastavak *-u* (*gospodar*), osim imenice *car* koja može imati oba nastavka. Za razliku od

njega, *Velika gramatika* navodi da imenica *gospodar* može imati samo oblik *gospodaru*, a imenice *car* i *Lazar* samo *care* i *Lazare*.

Imenice koje završavaju na grleni ili slični suglasnik, osim *s*, ispred nastavka *-e* provode palatalizaciju: *klobuk, klobuče; duh, duše; vrag, vraže*.

Velika gramatika upozorava da se ispred palataliziranoga *č* mijenja prethodni suglasnik pa tako dolazi do obezvučene (*kobac – kopče*), okrenjene (*otac, oče*), vokalizirane (*mislilac, mislioče*) te bipalatalizirane osnove (*ženomrzac, ženomršče*).

Prema Veberu, imenice koje završavaju na *-e* i *-o*, a znače živo muško biće, imaju jednak nominativ i vokativ, na primjer: *babo, Marko* itd. U *Velikoj* je *gramatici* nešto veći popis imenica koje imaju jednak vokativ i nominativ. Kao prvi se primjer navode imena i prezimena preuzeta iz drugih jezika, zatim domaća prezimena koja završavaju na *-ac* i *-ak* itd.

Instrumental jednine

Veber napominje da imenice s tvrdim završetkom dobivaju u instrumentalu jednine i dativu množine nastavak *-om* (*jelen, jelenom*), a one s mekim nastavak *-em* (*polje, poljem*). Od toga pravila odudaraju imenice koje označavaju muško živo biće te oni u nominativu imaju nastavak *-o*, takve su imenice na primjer: *Vujo, Vujom; jež, ježom* i dr. Isto to pravilo, ali s ponekim promjenama, provodi se i u *Velikoj gramatici*, gdje se navodi da imenice kojima osnova završava na *-n*, osim *-c*, dobivaju nastavak *-om*, a imenice kojima osnova završava na *-n* ili *-c*, ako se u prethodnom slogu ne nalazi *-e*, dobivaju nastavak *-em*. Ako se u tom prethodnom slogu nalazi *-e*, u dvosložnim i trosložnim riječima dolazi do disimilacije pa se umjesto *-em* upotrebljava nastavak *-om*. U nastavku se u *Velikoj gramatici* navode slučajevi u kojima ne dolazi do disimilacije: u imenici *svecem*, ako je ispred nastavka slog *-ije* (*s vijencem*) te ako se ispred nastavka nalaze više od dva sloga (*Krpa se s neprijateljem*).

Veber napominje da se mekim završetkom smatra i glas *-c* te neke imenice koje tako završavaju dobivaju u instrumentalu jednine nastavak *-em* (*stric, stricem*). Ali postoje i takve imenice koje, iako završavaju mekim glasom *c*, mogu imati oba nastavka (*mjesec* i *mjesecom*).

Prema Veberu (1876: 32), imenice *put* i *car* također mogu dobiti oba nastavka u instrumentalu jednine. Za razliku od njega, *Velika gramatika* za imenicu *car* navodi da ima samo oblik *carem*, dok se kod imenice *put* slažu da može imati oba nastavka, ali tada dolazi do promjene značenja. Tako imenica *put* kada znači „zemljište kojim se ide“ ili „putovanje“ (Pavešić, Težak, Babić, 1991: 507) ima oba oblika, ali kada ona označava „sredstvo, način, postupak“ ili „usput, idući“, tada se upotrebljava samo oblik *putem*.

Nominativ množine

Neke imenice muškoga roda mogu tvoriti nominativ, ali i sve ostale padeže množine na dva načina. Jedan je od njih da se između osnove i nastavka umetne *-ov* ili *-ev* (*kraljevi*), a drugi je bez dodavanja *-ov* ili *-ev* (*kralji*). Imenica *stric* dobiva *-evi* i dolazi do umekšavanja završnog suglasnika *c*, na primjer: *stric, stričevi*. Imenice tvorene nastavcima *-in* i *-janin* u svim padežima množine odbacuju to završno *-n* (*građanin, građani*).

Veber u svojoj slovnici navodi da imenice koje označavaju mlade potomke živih bića nemaju množinu te se umjesto nje upotrebljavaju zbirne imenice na *-ad* kao što je imenica *ždrebad* ili upotrebljavaju množinu sličnih imenica na *-ić*. Zbirne se imenice rabe za imenice kao što su *brat, gospodin* i *vlastelin* koje nemaju ni jedan padež množine. U nastavku Veber napominje razliku između zbirne imenice *cvijeće* (koja označava mnogo pojedinaca skupa) od imenice u množini *cvjetovi* (koja označava pojedine članove nekoga skupa) (Veber, 1876: 32).

Kada nose pravo značenje imenice *oko* i *uho*, upotrebljavaju se u dvojini (*oči* i *uši*) jer nemaju množinu (Veber, 1876: 33). Ali ako iste nose preneseno značenje, tada imaju pravilnu množinu.

Imenice koje završavaju na *-e* i *-o*, a znače muško živo biće, u množini se dekliniraju kao muška imena, na primjer: *zelenko, zelenci*. Sasvim drugačiju sklonidbu u množini ima imenica *čovjek: ljudi, ljudih, ljudem* itd.

U *Velikoj se gramatici* navodi da u N mn. dolazi do sibilizacije ako osnova završava na *k, g* i *h* te oni prelaze u *c, z* i *s*. U nastavku se napominje da ako se u sibiliziranoj osnovi ispred *-c* nađe glas *-t* ili *-d*, tada dolazi do okrnjenja te osnove, na primjer: *zadatak – zadaci*. Iako neke imenice u N mn. proširuju svoju osnovu umetcima *-ov* ili *-ev*, one mogu biti i bez njih te takvi oblici imaju posebnu stilističku vrijednost. Neke imenice, kao što je već navedeno, mogu imati i skraćenu množinu pa tako imenice koje u N jd. završavaju na *-in*, a znače ljude iz nekih krajeva ili pripadnike naroda, odbacuju to završno *-in* (*Zagrepanin – Zagrepčani*). Ali imenice koje ne označavaju etnike ne odbacuju taj nastavak u množini pa tako N mn. imenice *domaćin* glasi *domaćini*.

Genitiv množine

U *Velikoj se gramatici* navodi da imenice u ovome padežu imaju nastavak *-ā*, a neke mogu imati i nastavak *-i*. Imenica *ljudi* i neke imenice koje znače mjeru (*mjeseci, sati, pari*) imaju nastavak *-i*. Osim navedenih nastavaka, imenice mogu dobiti i nastavak *-iju*, na primjer: *gostiju, noktiju, prstiju* itd.

Prema Veberu, imenice kojima osnova završava dvama suglasnicima, osim *st, zd, št, žd*, u genitivu množine između ta dva suglasnika umeću *-a*

(*staklo, stakalah*). U nastavku navodi (Veber, 1876: 33) da se genitiv plurala dobije od osnove riječi tako da se zadnji slog produlji pa mu se doda *-a*. Zbog lakšega razumijevanja te razlikovanja genitiva množine od genitiva jednine, na takvu se riječ dodaje još *-h*. Neke imenice mogu u genitivu množine završavati samo na *-ih* (crv) ili na *-ah* i *-ih* (*mjesec*). Za razliku od Vebera, u *Velikoj se gramatici* taj oblik s *-ah* više ne upotrebljava. On se koristio u knjigama tiskanim prije 1900. godine, a kasnije ga upotrebljava Matoš iz pjesničkih razloga.

Dativ, lokativ i instrumental množine

U suvremenoj gramatici navedena tri padeža imaju jednak nastavak *-ima*, a razlika je jedino u gramatičkom značenju. U knjigama tiskanim prije 1900. godine pojavljuju se različiti nastavci za sva tri padeža. Tako se za D mn. upotrebljavao nastavak *-om* ili *-em*, za L mn. *-ih*, a za I mn. *-i*. Veber navodi da su u prošlosti imenice u lokativu množine završavale dvama nastavcima *-ieh* i *-ih*. S vremenom se nastavak *-ieh* samo u nekim riječima upotrebljavao te je postao pravilan samo u pjesmama. Danas se ti nastavci, kao što se može vidjeti iz navedenoga, ne upotrebljavaju i sve ih je zamijenio nastavak *-ima*.

Imenica „dan“

Veber u svojoj gramatici navodi još i primjer nepravilne sklonidbe imenice *dan*:

	Jednina	Množina
N	<i>dan</i>	<i>dani, dnevi, dni</i>
G	<i>dana, dneva, dnevi, dne</i>	<i>danah, dnevah</i>
D	<i>danu, dnevu, dne</i>	<i>danom, dnevom</i>
A	<i>dan</i>	<i>dane, dneve</i>
V	<i>dane, danu</i>	<i>dani, dnevi</i>
P	<i>danu, dnevu, dnevi, dne</i>	<i>danih, dnevih</i>
In	<i>danom, dnevom, danju</i>	<i>dani, dnevi</i>

Nepravilnost je vidljiva u tome što svi padeži, osim nominativa, akuzativa i vokativa jednine, mogu imati dva oblika, kratki i produženi s *-ev* te oblike kao *dne* i *danju*.

Zaključak

Adolfo Veber Tkalčević jedan je od najznačajnijih jezikoslovaca u povijesti hrvatskoga književnoga jezika. Bio je pripadnik zagrebačke filološke

škole, a neke su od njezinih prepoznatljivih odrednica: podjela imenica prema nastavku u genitivu jednine, posebno nazivlje za vrste riječi, morfološki pravopis, četveronaglasni sustav, završno *-h* u G mn., nesinkretizirani padežni nastavci u D, L i I množine i dr. Veber je autor *Slovnice hrvatske za srednja učilišta* koja je izašla u tri izdanja. Za usporedbu norme zagrebačke škole sa suvremenim gramatikama najbolji je izbor upravo navedena slovnica jer ona predstavlja normu hrvatskoga književnoga jezika koja se učvrstila 70-ih godina 19. stoljeća.

Nakon što su analizirane imenice u Vebera, a zatim i u *Velikoj gramatici*, možemo zaključiti da te dvije gramatike ne odudaraju puno jedna od druge, tj. slažu se u većini svojih odrednica.

Veber je započeo normu hrvatskoga književnoga jezika prema načelima zagrebačke filološke škole, a ona se i do danas održala. Veberova je slovnica poslužila *Velikoj gramatici* kao „kostur“ koji je ona zatim proširila.

Literatura

- Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Moguš, Milan; Pavešić, Slavko; Škarić, Ivo; Težak, Stjepko; 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: nacrti za gramatiku*, Zagreb: Nakladni zavod Globus
- Ham, Sanda, 2006. *Povijest hrvatskih gramatika*, Zagreb: Nakladni zavod Globus
- Pranjeković, Ivo, 1993. *Adolfo Veber Tkalčević*, u: *Kritički portreti hrvatskih slavista*, Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
- Veber, Adolfo Tkalčević, 1876. *Slovnica hrvatska za srednja učilišta*, Zagreb: troškom spisateljevim